

УДК 327.5:341.222:339.543(438) «1918/1939»

DOI <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2026.1.4>**Тетяна БРОСЛАВСЬКА**

асистентка кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027(tetianabroslavska@tnpu.edu.ua)

Tetiana BROSLAVSKA

Assistant at the Department of History of Ukraine, Archaeology, and Special Branches of Historical Sciences
Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University,
2 M. Kryvonosa Street, Ternopil, Ukraine, 46027 (tetianabroslavska@tnpu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2835-4829>**ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ І МИТНИХ КОРДОНІВ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ:
МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ КОНТЕКСТ (1918–1922 РР.)**

Анотація. *Мета статті* – аналіз формування державних і митних кордонів Другої Речі Посполитої, з'ясування міжнародно-політичних та економічних засад їх функціонування, а також визначення ролі кордонів як інструменту забезпечення державного суверенітету, економічного захисту та контролю безпеки у 1918–1922 рр. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності, системності та комплексності, що передбачає розгляд процесів формування повоєнної системи безпеки, становлення державних і митних кордонів Другої Речі Посполитої у конкретних історичних умовах міжвоєнного періоду. Використання історико-генетичного методу дало змогу з'ясувати передумови та особливості формування системи безпеки і процесу організації державних та митних кордонів. Історико-системний підхід дозволив розглянути державні та митні кордони як важливий елемент загальної системи безпеки держави, що включала політичні, військові та економічні складові. Історико-порівняльний метод застосовано для виявлення спільних і відмінних рис у функціонуванні прикордонних і митних структур на різних етапах розвитку держави. Історико-правовий метод сприяв аналізу нормативно-правових актів та міжнародних договорів, які визначали правові засади встановлення та охорони кордонів. Проблемно-хронологічний метод забезпечив послідовне висвітлення досліджуваних процесів у межах 1918–1922 рр. Використання методів аналізу та синтезу дозволило узагальнити джерельний матеріал, визначити основні тенденції та закономірності формування державних і митних кордонів як складової системи безпеки Другої Речі Посполитої. **Наукова новизна** дослідження полягає у комплексному аналізі повоєнної системи безпеки у контексті формування державних і митних кордонів Другої Речі Посполитої як взаємопов'язаних складових забезпечення державного суверенітету та економічного захисту. Визначено основні чинники, що впливали на формування повоєнної системи безпеки, зокрема міжнародно-правові рішення, геополітичну ситуацію та внутрішньодержавні адміністративні й економічні потреби. Проаналізовано взаємозв'язок між встановленням державних кордонів і організацією митної інфраструктури як інструменту контролю, економічного регулювання та захисту державних інтересів. Подальшого розвитку набуло дослідження функціонування державних і митних кордонів як складової механізму реалізації безпекової політики держави у міжвоєнний період. Встановлення кордонів стало результатом поєднання військово-політичних подій, міжнародних договорів і рішень міжнародних конференцій, що визначили територіальні межі держави у міжвоєнний період. Державні кордони виконували не лише функцію територіального розмежування, але й були важливим елементом системи національної безпеки. Їх охорона забезпечувалася через створення спеціалізованих прикордонних формувань і адміністративних структур, діяльність яких була спрямована на захист територіальної цілісності держави, протидію нелегальному переміщенню осіб і товарів та забезпечення стабільності прикордонного режиму. Важливе значення у структурі державного кордону належало митним кордонам, які виконували економічну та безпекову функції. Формування митної системи забезпечувало контроль за переміщенням

товарів, сприяло захисту національної економіки, регулюванню зовнішньої торгівлі та наповненню державного бюджету. Встановлено, що державні та митні кордони Другої Речі Посполитої були важливими інструментами реалізації безпекової політики держави та забезпечення її суверенітету. Їх формування і функціонування відбувалися під впливом як міжнародних чинників, так і внутрішніх потреб державного управління та економічного розвитку. Таким чином, державні і митні кордони стали невід'ємною складовою повоєнної системи безпеки та важливим елементом інституційного зміцнення Другої Речі Посполитої у міжвоєнний період 1918–1939 рр.

Ключові слова: Друга Річ Посполита; система безпеки; державний кордон; митний кордон; міжвоєнний період.

FORMATION OF THE STATE AND CUSTOMS BORDERS OF THE SECOND POLISH REPUBLIC: INTERNATIONAL-POLITICAL AND ECONOMIC CONTEXT (1918–1922)

Abstract. *The purpose of the article is to analyze the formation of the state and customs borders of the Second Polish Republic, to clarify the international-political and economic foundations of their functioning, and to determine the role of borders as an instrument for ensuring state sovereignty, economic protection, and security control in 1918–1922. The research methodology is based on the principles of historicism, objectivity, systematicity, and comprehensiveness, which involve examining the processes of the formation of the post-war security system and the establishment of the state and customs borders of the Second Polish Republic within the specific historical conditions of the interwar period. The use of the historical-genetic method made it possible to identify the prerequisites and specific features of the formation of the security system and the process of organizing state and customs borders. The historical-systemic approach allowed the state and customs borders to be considered as an important element of the overall security system of the state, which included political, military, and economic components. The historical-comparative method was applied to identify common and distinctive features in the functioning of border and customs structures at different stages of the state's development. The historical-legal method contributed to the analysis of legal acts and international treaties that defined the legal foundations for establishing and protecting borders. The problem-chronological method ensured the consistent presentation of the studied processes within the framework of 1918–1922. The use of analysis and synthesis methods made it possible to generalize the source material and to determine the main trends and patterns in the formation of state and customs borders as components of the security system of the Second Polish Republic. The scientific novelty of the study lies in the comprehensive analysis of the post-war security system in the context of the formation of the state and customs borders of the Second Polish Republic as interrelated components of ensuring state sovereignty and economic protection. The main factors that influenced the formation of the post-war security system were identified, in particular international legal decisions, the geopolitical situation, and the internal administrative and economic needs of the state. The relationship between the establishment of state borders and the organization of customs infrastructure as an instrument of control, economic regulation, and protection of state interests was analyzed. Further development was given to the study of the functioning of state and customs borders as a component of the mechanism for implementing the state's security policy during the interwar period. The establishment of borders was the result of a combination of military-political events, international treaties, and decisions of international conferences that determined the territorial boundaries of the state in the interwar period. State borders performed not only the function of territorial delimitation but were also an important element of the national security system. Their protection was ensured through the creation of specialized border formations and administrative structures whose activities were aimed at protecting the territorial integrity of the state, counteracting the illegal movement of persons and goods, and ensuring the stability of the border regime. Customs borders held an important place within the structure of the state border, performing both economic and security functions. The formation of the customs system ensured control over the movement of goods, contributed to the protection of the national economy, regulated foreign trade, and supported the replenishment of the state budget. It has been established that the state and customs borders of the Second Polish Republic were important instruments for implementing the state's security policy and ensuring its sovereignty. Their formation and functioning were influenced both by international factors and by the internal needs of public administration and economic*

development. Thus, state and customs borders became an integral component of the post-war security system and an important element of the institutional strengthening of the Second Polish Republic during the interwar period of 1918–1939.

Key words: *Second Polish Republic; security system; state border; customs border; interwar period.*

Постановка проблеми. Формування повоєнної системи міжнародної безпеки в Європі після завершення Першої світової війни стало одним із визначальних чинників політичної трансформації континенту та важливою передумовою становлення нових і відновлених держав, зокрема Другої Речі Посполитої. Відновлення польської державності супроводжувалося складними процесами інституційного конструювання держави, що передбачало, насамперед, визначення, міжнародно-правове закріплення та адміністративну організацію державних кордонів. Ці процеси мали фундаментальне значення для утвердження суверенітету, забезпечення територіальної цілісності та формування стабільної системи державного управління. Водночас встановлення кордонів відбувалося в умовах напруженої міжнародної ситуації, територіальних суперечок із сусідніми державами та необхідності інтеграції різноманітних адміністративних, економічних і правових систем, успадкованих від держав, до складу яких входили польські землі до 1918 р.

Мета статті полягає в аналізі формування державних і митних кордонів Другої Речі Посполитої, з'ясуванні міжнародно-політичних та економічних їх функціонування, визначенні ролі кордонів як важливого інструменту забезпечення державного суверенітету, економічного захисту та контролю безпеки в умовах 1918–1922 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Завершення Першої світової війни у 1918 р. спричинило глибоку трансформацію міжнародного порядку та поставило перед європейськими державами нові виклики у сфері безпеки. Руйнування попередньої системи міждержавних відносин зумовило необхідність формування нових політичних і територіальних реалій, які значною мірою спиралися на ідеї національного самовизначення народів та забезпечення міжнародної стабільності. Водночас процес формування нових державних кордонів став не лише можливістю для реалізації державотворчих прагнень окремих народів, але й джерелом численних суперечностей і конфліктів. У цих умовах формування кордонів нерідко відбувалося під впливом геополітичних інтересів великих держав, що не завжди враховувало етнічні, культурні чи історичні особливості окремих регіонів.

Важливу роль у формуванні повоєнної системи міжнародних відносин відіграла Паризька мирна конференція 1919 р., рішення якої заклали підвалини нової архітектури міжнародної безпеки. У межах цих рішень створено Лігу Націй (далі – ЛН), основним завданням якої стало запобігання новим війнам і забезпечення принципу колективної безпеки. Однак численні територіальні суперечки, спричинені розпадом таких імперій, як Австро-Угорська імперія, Османська імперія, Німецька імперія та Російська імперія, поставили під сумнів ефективність нової системи безпеки. Унаслідок цих процесів на політичній карті Європи постали нові держави, зокрема Польща, Чехословаччина та Королівство Югославія, що супроводжувалося істотними змінами державних кордонів і появою нових територіальних суперечностей.

Однією з ключових складових повоєнної перебудови міжнародних відносин стало визначення нових державних кордонів, що нерідко викликало політичну напруженість і конфлікти між державами. Територіальні суперечки перетворилися на один із основних чинників, які ускладнювали формування ефективної системи міжнародної безпеки у 1918–1922 рр. Аналіз цієї проблематики дозволяє глибше зрозуміти виклики та обмеження повоєнної міжнародної системи безпеки. Ці трансформації стали результатом рішень Паризької мирної конференції 1919 р. та формування Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин. Характеризуючи значення дипломатичних рішень цього періоду, британський державний діяч Девід

Ллойд Джордж зазначав, що саме в час найглибшої кризи союзники провели низку конференцій у Версалі, усвідомлюючи, що перемога чи поразка у війні між приблизно рівними супротивниками зрештою визначатиметься дипломатичним шляхом [1, с. 85].

Формування нових векторів міждержавних взаємин у межах Версальсько-Вашингтонської системи стало підґрунтям розвитку міжнародної політики між двома світовими війнами [2, с. 329]. Водночас держави-переможниці та переможені країни активно розробляли власні концепції повоєнного устрою та готувалися до загальної мирної конференції, прагнучи забезпечити реалізацію своїх політичних і економічних інтересів. Попри поширені декларації про необхідність встановлення справедливого й демократичного миру, на практиці йшлося передусім про перерозподіл територій, ресурсів і сфер впливу між державами-переможницями [3, с. 28].

У міжвоєнний період також зростала увага до економічних і соціальних чинників, що впливали на міжнародну політику. Економічні кризи, активізація соціальних рухів та заострення ідеологічних протистоянь спонукали дослідників і політиків розглядати міжнародні відносини у ширшому контексті, враховуючи не лише дипломатичні процеси, але й внутрішньополітичні та економічні виклики. Унаслідок цього поступово формувався комплексний підхід до вивчення міжнародних відносин, який поєднував аналіз політичних, економічних і соціальних чинників розвитку держав і суспільств [4, с. 19].

На думку Ю. Темірова, становлення нового світового порядку відбувалося під впливом двох основних зовнішньополітичних традицій – реалістичної та ідеалістичної. Представники реалістичного підходу виходили з пріоритету національних інтересів держав і необхідності підтримання балансу сил у міжнародній системі. Натомість прихильники ідеалістичної традиції орієнтувалися на систему універсальних цінностей та ідеалів, що мали стати основою для формування нових принципів міжнародних відносин. Аналогічно ідеалістичний підхід не виключав ролі національних інтересів у визначенні стратегічних пріоритетів державної політики [5, с. 18].

У міжвоєнний період конфлікти дедалі частіше виникали не лише між державними інтересами, але й між системами цінностей та ідеологічними концепціями, що об'єднували прихильників різних політичних доктрин у різних країнах світу. У таких умовах значення традиційної національної держави в міжнародній політиці частково зменшувалося, поступаючись місцем транснаціональним ідеологіям, які нерідко ігнорували або заперечували існування державних кордонів [6, с. 121].

Важливим елементом формування повоєнної системи міжнародних відносин став мирний договір між союзними та об'єднаними державами та Німеччиною, підписаний у межах Версальського договору 28 червня 1919 р. Документ складався з 26 частин і визначав основні принципи повоєнного устрою Європи. Зокрема, у першій частині договору наголошувалося на необхідності розвитку співпраці між народами та забезпечення міжнародного миру і безпеки шляхом прийняття зобов'язань щодо відмови від війни як інструменту політики, підтримання відкритих і справедливих міжнародних відносин, дотримання норм міжнародного права та неухильного виконання міжнародних договорів [7].

Визначення територіальних меж новоствореної держави мало безпосередній вплив на її подальший політичний розвиток, зовнішньополітичну стратегію та економічну стабільність. Складність цього процесу зумовлювалася як етнополітичними особливостями прикордонних територій, так і суперечливими інтересами великих держав. Характеризуючи польські територіальні прагнення, прем'єр-міністр Великої Британії Девід Ллойд Джордж зазначав: «Сп'яніла молодим вином свободи, яким її забезпечили союзники, Польща знову уявила себе безроздільною господинею Центральної Європи. Принцип самовизначення не відповідав її домаганням.

Вона вимагала Галичину, Україну, Литву та деякі частини Білорусі, чие населення за умови проведення голосування категорично відмовилося б від польського панування» [8].

Варто зазначити, що саме Д.-Л. Джордж відіграв важливу роль у роботі Паризької мирної конференції 1919 р. та підготовці положень Версальського договору 1919 р. Британський політик приділяв значну увагу питанням геополітичного контролю над стратегічними ресурсами та регіонами, зокрема територіями «на схід від Суєцу», а також демонстрував розуміння значення українського питання у контексті повоєнного облаштування Європи [9, с. 635]. У мемуарах він наголошував на прагненні відтворити події максимально об'єктивно, зазначаючи: «Я прагнув оповідати факти так, як я їх пам'ятаю. Я виклав свої враження від подій і особистостей саме такими, якими я їх зазнав у той час. Факти та враження я перевіряв шляхом ретельного вивчення усіх доступних доказів, усних і письмових» [1, с. 1].

Основними завданнями зовнішньої політики Другої Речі Посполитої на початковому етапі її становлення стали забезпечення національної державності, визначення та міжнародне визнання державних кордонів, а також утвердження нової держави як самостійного суб'єкта міжнародних відносин. Під час проголошення незалежності у 1918 р. поза межами польської держави на західному напрямку залишалися такі регіони, як Верхня Сілезія, Великопольща, Помор'я, Вармія та Мазури – території, де проживала значна частина польського населення. Водночас на східному напрямку польські політичні кола прагнули включити до складу держави такі території, як Східна Галичина (до р. Збруч), Холмщина, Підляшшя, Полісся, Волинь (до р. Случ), частини Проскурівського та Кам'янецького повітів, а також значні території литовських і білоруських земель. Поразка Німеччини у Першій світовій війні, революційні процеси в Європі та відновлення польської державності сприяли посиленню польських національних і патріотичних настроїв, що зміцнило переконання про можливість швидкого об'єднання всіх польських етнічних земель у межах єдиної держави [10, с. 146].

Важливі теоретичні узагальнення щодо функціонування міжнародної системи зробив Генрі Кіссінджер, який підкреслював, що стабільний світовий порядок і тривале мирне співіснування держав можливі лише за умови підтримання рівноваги сил, а не встановлення гегемонії однієї чи декількох держав і тим більше не на основі абстрактного ідеалізму, який пропонував Вудро Вільсон. На думку дослідника, для розуміння причин нестабільності міжвоєнної системи міжнародних відносин необхідно звернутися до аналізу рішень, ухвалених під час укладення Версальського мирного договору [11, р. 1].

Як зазначав Г. Кіссінджер, ефективне функціонування будь-якої системи міжнародних відносин передбачало наявність двох ключових складових. По-перше, вона мала базуватися на відносній рівновазі сил, яка унеможливлювала спроби окремих держав порушити встановлений порядок, роблячи такі дії надзвичайно складними та затратними для потенційного порушника. По-друге, міжнародна система мала бути легітимною в очах її учасників, тобто більшість держав повинна була визнавати її як справедливу основу врегулювання конфліктів [11, р. 2].

Водночас Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин стала першою міжнародною системою, у формуванні якої активну участь взяли Сполучені Штати Америки (далі – США). До цього часу ця багатонаціональна держава з виразною ідеалістичною зовнішньополітичною доктриною, заснованою на ліберально-демократичних цінностях, розвивалася певною мірою «позасистемно». Подібна позиція пояснювалася суттєвими відмінностями між американським ідеологічним баченням міжнародної політики та традиційним європейським підходом, у межах якого основним суб'єктом міжнародних відносин виступала національна держава [6, с. 121–122].

На міжнародній арені провідну роль у повоєнний період почали відігравати саме США, які внаслідок війни зазнали суттєвого економічного піднесення. За роки воєнного конфлікту

США трансформувалися з держави-боржника на одного з головних світових кредиторів і отримали значні економічні вигоди від участі у війні. У процесі формування повоєнного міжнародного порядку США намагалися закріпити власні позиції через систему міжнародних договорів, водночас активно використовуючи політичну риторику про встановлення миру, утвердження демократії, політику «відкритих дверей», «рівні можливості» у світовій торгівлі [3, с. 28]. Історичний досвід не підтверджував цієї теорії, адже міжнародна політика нерідко визначалася суперечностями інтересів держав та боротьбою за вплив [11, р. 2].

На думку О. Бурунова, Версальський мирний договір закріпив підсумки війни, яка стала безпрецедентною за масштабами кровопролиття та руйнувань для Європи початку XX ст. Договір фактично завершив функціонування традиційної системи європейських міжнародних відносин, що ґрунтувалася на балансі сил, та започаткував створення глобальної організації колективної безпеки – ЛН. У підсумку ця система виявилася неспроможною ефективно врегулювати міжнародні конфлікти і остаточно зруйнувалася з початком Друга світова війна [12, с. 155–156].

Формальне провідне становище на Паризька мирна конференція належало п'яти державам Антанти – США, Велика Британія, Франція, Італія та Японія. Саме їхні делегати сформували Раду десяти – центральний координаційний орган, що розпочав роботу разом із відкриттям конференції. У березні 1919 р. для оперативнішого ухвалення рішень було створено вузьке коло керівництва – Раду чотирьох. До неї увійшли: президент США Вудро Вільсон, глава британського уряду Девід Ллойд Джордж, прем'єр-міністр Франції Жорж Клемансо та очільник італійського уряду Вітторіо Орландо. Згодом функціонували й інші структури – зокрема Рада п'яти, яка об'єднувала міністрів закордонних справ зазначених держав за участю представника Японії, а також Рада керівників делегацій. Проте фактичний вплив на ключові рішення протягом усього перебігу конференції, включно з визначенням державних меж Друга Річ Посполита, зосереджувався переважно в руках трьох провідних держав – США, Великої Британії та Франції [10, с. 147].

У центрі дискусій, що точилися під час засідань Ради чотирьох та інших провідних органів Паризька мирна конференція, перебували насамперед питання територіального перебудови Європи та врегулювання становища національних меншин. Визначення нових кордонів і етнополітичного балансу розглядалося як ключова передумова післявоєнної стабілізації. Для Франції пріоритетом було забезпечення власної безпеки через формування в Центральній Європі системи держав-союзників – так званого «санітарного кордону», покликаною запобігти можливому реваншу з боку Німеччини. Таким чином, центральноєвропейський простір трактувався Парижем як стратегічний чинник підтримання політичної й воєнної рівноваги на континенті [13, с. 4].

Водночас бачення майбутнього Європи в провідних державах відрізнялося. Хоча і Франція, і Німеччина декларували підтримку ідеї європейського зближення, для Берліна інтеграційний проєкт був радше інструментом послаблення обмежень, накладених Версальською системою. Натомість Велика Британія займала обережну позицію щодо надмірного континентального зближення, адже стратегічним орієнтиром Лондона залишалося утвердження глобального впливу Британської імперії та опора на її імперський потенціал [14, с. 519].

Позиція держав-переможниць щодо Друга Річ Посполита не була беззастережно сприятливою. Хоча Велика Британія, Франція та США підтримали ідею відновлення польської державності, їхня політика щодо Польщі формувалася насамперед під впливом власних стратегічних розрахунків. Надаючи підтримку польській стороні, ці держави водночас прагнули врегулювати територіальні та політичні суперечності таким чином, щоб досягнуті рішення узгоджувалися з їхніми геополітичними інтересами. У цьому контексті показовою була позиція

британського прем'єр-міністра Д.-Л. Джордж, який досить різко оцінював дії польської сторони. Він висловлював подив з приводу «невдячності поляків» і водночас критикував прояви того, що називав «польським імперіалізмом» [15, с. 41].

Водночас однією з причин відносно слабких позицій Польщі на Паризька мирна конференція було прагнення британської та французької дипломатії зберегти геополітичний баланс між Німеччиною та Росією. Французький прем'єр-міністр Ж. Клемансо під час дискусій відверто зазначав, що створення польської держави мало на меті не лише виправлення історичної несправедливості, а й формування політичного бар'єру між Німеччиною та Росією [10, с. 148].

Територіальні зміни суттєво торкнулися і східних земель Німеччини, значна частина яких була передана на користь Друга Річ Посполита, відновлення якої підтримали рішення Паризька мирна конференція. Німецька держава втратила, зокрема, Познанський регіон та частину Західної Пруссії разом із містом Торунь. У нових умовах постала потреба поєднати два важливі принципи: забезпечити Польщі вихід до морського порту та водночас дотриматися засади національного самовизначення. З огляду на це було вироблено компромісне рішення щодо Данциг: місто разом із прилеглими територіями отримувало статус вільного міста під опікою Ліга Націй. Відповідно до положень Версальський мирний договір, зокрема статті 104, Вільне місто Данциг повинно було укласти з Польщею угоду про включення до польського митного простору, гарантувати безперешкодний доступ до портової інфраструктури, а також забезпечити рівні права для польських громадян без будь-яких форм дискримінації [16, с. 11].

У розпорядженні від 24 жовтня 1921 р. «Про перетин польсько-гданського кордону громадянами Другої Речі Посполитої», затверджене Сеймом, господарський кордон скасували, залишили лише митні служби та органи прикордонного і фіскального контролю для перевірки іноземців і посвідок особи, забезпечуючи відносно вільний перетин без додаткових формальностей [28, с. 3–4].

Джерелом тривалого конфлікту також став польсько-литовський кордон, який супроводжувався політичною ворожнечею між Польщею та Литва. Унаслідок цього відроджена польська держава формувалася в умовах постійної зовнішньої загрози. Водночас до її складу увійшли значні території з етнічно переважаючим непольським населенням, представники якого прагнули створення власних національних держав. Така ситуація істотно впливала як на внутрішньополітичну стабільність країни, так і на її зовнішню політику та міжнародне становище в міжвоєнний період [10, с. 160].

Подальше оформлення нової системи міжнародних відносин відбулося через укладення мирних договорів із державами колишнього Центрального блоку: Сен-Жерменський мирний договір з Австрією (10 вересня 1919 р.), Нейїський мирний договір з Болгарією (17 листопада 1919 р.), Тріанонський мирний договір з Угорщиною (4 червня 1920 р.) та Севрський мирний договір з Османською імперією (10 серпня 1920 р.). Формування так званої Версальської системи стало міжнародно-правовим закріпленням результатів війни, що визначило новий баланс сил у Європі та започаткувало нові політичні реалії на континенті [13, с. 5].

Г. Кіссінджер підкреслював, що провал Версальсько-Вашингтонської системи був зумовлений не лише американським ідеалізмом В. Вільсона, але й політикою реваншизму Франції, яка прагнула перекласти всю відповідальність за війну на Німеччину. Як приклад він наводив розумне трактування основ мирного врегулювання на Віденський конгрес, що сприяло швидкому поверненню Франції до числа великих держав, незважаючи на необхідність створення альянсу проти її амбіцій. На думку Г. Кіссінджера, рівновага сил, встановлена в Європі після наполеонівських війн, слугувала прикладом для багатьох поколінь дипломатів [11, р. 2; 17, р. 299].

На Паризькій мирній конференції переміг французький підхід до «українського питання». Захоплення Польщею Східної Галичини й Волині залишалося поза офіційним розголосою на

конференції, оскільки керівники Антанти фактично визначили долю цих земель на користь Польщі без формального рішення, особливо наполягаючи Франція та США. Українські делегати у західних країнах закликали до реалізації природного права українського народу на самовизначення, однак не були почуті [18, с. 298].

Ж. Клемансо, який очолював французьку делегацію, проявився як рішучий противник української державності. В. Липинський у листах до «Хліборобів-Державників» 1920 р. писав, що Ж. Клемансо розлютив Брестський мир, укладений українцями з німецьким капіталом та більшовиками, позаяк він вбачав у цьому загрозу інтересам Антанти [19, с. 650]. Ж. Клемансо увійшов в історію як «тигр» європейської політики та «батько перемоги» за вагомий внесок у перемогу у Першій світовій війні [20]. За спогадами П. Чубатого, він готовий був підтримати незалежну Україну під керівництвом гетьмана П. Скоропадського як «санітарний кордон» проти більшовицької Росії, але відмовився співпрацювати з урядом Директорії УНР, вважаючи його комуністично орієнтованим [21].

В. Футала зазначав, що З. Закс підкреслювала економічні мотиви втручання держав-переможниць у східногалицьке питання. До Першої світової війни британські компанії володіли близько 16 % галицької нафтової промисловості, але під час війни зазнали значних втрат. Відповідно, вони вимагали компенсацій від польського уряду, передбачених Версальським договором 1919 р. [22, с. 255]. І. Чедолума додавав, що Ж. Клемансо був обізнаний із ситуацією у Східній Галичині, проте для нього регіон мав символічне значення як «Азія» та антитеза Франції, а не як об'єкт самостійної політичної цінності [23]. Цей орієнталістський підхід, насичений стереотипами та екзотичними мотивами, відображено у статті О. Павлишина «Тигр у підніжжя галицького Сіону: Буськ очима Клемансо», де зазначено, що «Увесь народ, що живе тут, народ активний, підприємливий, з довгими спритними руками, що вміють взяти та притягти, народ терпеливий, здатний на дивовижну витривалість, а також неймовірну впертість у зусиллі, задоволений ні з чого, амбіційний до всього, скромний, боязкий, нещадний, заряджений волею протягом чотирьох тисяч років. Кажуть, що поляк керує Австрією. А євреї своїм універсальним негосом тримає поляка – і селянина, і великого пана» [24, с. 260].

Формування державних і митних кордонів Другої Речі Посполитої тривало упродовж декількох років і завершилося фактично у 1921 р., коли ЛН остаточно визнала східні межі Польщі. Найдовший кордон, що становив 34,5 % від загальної довжини, проходив із Німеччиною й складав 1912 км. На другому місці був кордон із радянською Україною – 25,5 % або 1412 км, далі йшли кордони з Чехословаччиною – 17,8 % (984 км), Румунією – 6,2 % (347 км) та морський кордон довжиною близько 140 км (2,5 %), що включав порт у Гданську та декілька рибальських пристаней. Площа Другої Речі Посполитої за переписом 1921 р. сягала 389 тис. км², що дозволяло їй посідати шосте місце серед європейських держав [27, s. 116].

Підписання Версальського договору та створення ЛН відкрило можливість для аналізу закономірностей змін у міжнародному порядку та виявлення його наступності – глибокі внутрішні протиріччя між учасниками підірвали ефективність міжнародного врегулювання, оскільки окремі держави ставили власні інтереси вище за колективну безпеку [29, s. 115–125] та відсутність рішучості захищати та реформувати прийняті рішення [30, s. 7].

Висновки. Повоєнна система безпеки, сформована після Першої світової війни, заклала нові принципи міжнародних відносин, скеровані на забезпечення стабільності та врегулювання конфліктів у Європі. Проте питання визначення державних і митних кордонів у 1918–1922 рр. залишалося гострим і призводило до численних суперечок та збройних конфліктів. Нові межі, закріплені рішеннями Версальської та інших мирних конференцій, часто ігнорували етнічні, культурні та історичні особливості територій, що спричинило напруженість у відносинах між державами та створило передумови для нових протиріч у міжвоєнний період. Відсутність

ефективних механізмів врегулювання конфліктів, а також нерівномірний вплив великих держав лише посилювали нестабільність, тому повоєнна система безпеки виявилася вразливою до зовнішніх і внутрішніх чинників, що поступово призвело до нових міжнародних криз і створило умови для початку Другої світової війни.

Література

1. War memoirs of Devid Lloyd George. Boston: Little, Brown, and company, 1937. 448 s.
2. Оксана Парнета. Польща: міжнародні відносини у добу відродження (1918–1923). *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2013. Вип. 11. С. 329–334.
3. Цветков Т. Міжнародні відносини і зовнішня політика (1917–1945 рр.). Київ: Либідь, 1997. 232 с.
4. Коппель О. А. Міжнародні системи як об'єкт наукового дослідження в контексті парадигмальної еволюції науки. *S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe: електронний науково-практичний журнал* / редкол.: Д. Маршалек-Кава (голов. ред.), Д. В. Яковлев (відп. ред.); НУ «ОЮА». Одеса, 2017. Вип. 7. С. 18–22.
5. Теміров Ю. Версальський порядок: століття тінь гетерогенності. *Історичні і політологічні дослідження*. 2019. № 1. С. 17–22.
6. Прихненко М. І., Парчевська В. В. Ідеологічний чинник і Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Випуск 1. С. 121–125.
7. Traktat pokoju między mocarstwami sprzymierzonymi i skojarzonymi i Niemcami, podpisany w Wersalu dnia 28 czerwca 1919 roku. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/traktat-pokoju-miedzy-mocarstwami-sprzymierzonymi-i-skojarzonymi-i-16877123> (дата звернення: 10.10.2025).
8. Святослав Липовецький. Велика шахівниця: українсько-польське протистояння. URL: <https://tyzhden.ua/velyka-shakhivnytsia-ukrainsko-polske-protystoiannia/> (дата звернення: 12.10.2025).
9. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К.: Знання України, 2004. Т. 1. 760 с.
10. Алексієвець Л. Основні етапи формування кордонів Польщі та захист польської національної державності в 1918–1926 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка. Вип. 1. 2005. С. 145–161.
11. Kissinger H. Obama is like chess player. *Der Spiegel*. 07 Jun. 2009. P. 1–2.
12. Бурунов О. О. Прорахунки версальсько-вашингтонської системи міжнародних відносин в оцінках Г. А. Кіссінджера. *Записки історичного факультету*. 2015. Вип. 2. С. 155–163.
13. Ян Яцек Бруський, Любіца Гарбульова, Роман Сирота. Центральна Європа в міжнародних відносинах європейських держав від 1918 року до сучасності. Проспект навчального курсу. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2017. 75 с.
14. Міжнародні відносини та світова політика: підручник / кер. авт. кол. В. Ю. Крушинський; за ред. В. А. Манжолі. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 863 с.
15. Krasuski J. Tragiczna me podległość. Polityka zagraniczna Polski w latach 1919–1945. Poznan: Wydawnictwo Poznariskie, 2000. 347 s.
16. Дюрозель Ж. Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Пер. з фр. Київ: Основи, 1999. 903 с.
17. Isaacson W. Kissinger: A Biography. N.Y.: Simon Schuster, 1992. 893 p.
18. Литвин М. М. Історія ЗУНР. Львів: Олір, 1995. 368 с.
19. Онацький Є. Українська мала енциклопедія. Книжка V. Літери К-Ком. Буенос-Айрес: Накладом адміністрації УАПЦ в Аргентині, 1959. С. 567–692.
20. Критика влади в умовах війни – необхідна умова демократії. URL: https://bastion.tv/kritika-vladi-v-umovah-vijni-neobhidna-umova-demokratiyi_n53229 (дата звернення: 22.10.2025).
21. Жорж Клемансо. URL: <https://timenote.info/ua/Zhorzh-Klemanso> (дата звернення: 20.10.2025).
22. Василь Футала. Питання української державності на міжнародній арені (1919–1923): дослідження та інтерпретації польських істориків. *Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія*. 2020. Випуск 5/47. С. 250–270.

23. Ілля Чедолума. Один епізод з життя Жоржа Клемансо, або Як французький прогресивний орієнталізм зустрівся з Галичиною. URL: <https://uamoderna.com/notes/odyn-epizod-z-zhyttya-zhorzha-klemanso-abo-yak-francuzkyj-progresyvnyj-orientalizm-zustrivsya-z-galychynoyu/> (дата звернення: 20.10.2025).

24. Олег Павлишин. «Тигр у підніжжя галицького Сіону: Буськ очима Клемансо». *Україна модерна*. 2023. Число 24. Тематичний випуск. С. 259–266.

25. Гушуляк І. Л. Українське питання» на Паризькій мирній конференції 1919 р. URL: <http://www.spas.net.ua/index.php/library/article/207> (дата звернення: 20.10.2025).

26. Карпенко Т. Сутність і протиріччя Версальсько-Вашингтонської системи. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка-2019»*: матеріали XXI Всеукраїнської наукової конференції молодих учених. 2019. С. 85–87.

27. Zieliński H. Historia Polski 1914–1939. Wrocław: Ossolinemn, 1985. 317 s.

28. W sprawie przekraczania granicy polsko-gdańskiej przez obywateli polskich. *Dziennik Urzędowy Województwa Stanisławowskiego*. Stanisławow, 15 lipca 1922. S. 3–4.

29. Schramm T. System wersalski i jego rozkład. *Studia Maritima*. 2016. 29. S. 115–125.

30. Marek Rewizorski. Zapomniane dziedzictwo Liga Narodów i historyczne ścieżki wyłaniania się międzynarodowego porządku handlowego. *Przegląd zachodni*. 2020. Nr. 3. S. 7–26.

31. Центральний державний архів України, м. Львів. Ф.162. Оп. 1. Спр. 297. 98 арк.

References

1. War memoirs of Devid Lloyd George. (1937). Boston: Little, Brown, and company, 448 s. [in English].
2. Oksana, Parneta. (2013). Polshcha: mizhnarodni vidnosyny u dobu vidrozhennia (1918–1923) [Poland: International Relations in the Period of Revival (1918–1923)]. *Ukraina-Yevropa-Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Serii: Istorii, mizhnarodni vidnosyny*. Vyp. 11, S. 329–334. [in Ukrainian].
3. Tsvietkov, T. (1997). Mizhnarodni vidnosyny i zovnishnia polityka (1917–1945 rr.) [International Relations and Foreign Policy (1917–1945)]. Kyiv: Lybid, 232 s. [in Ukrainian].
4. Koppel, O. A. (2017). Mizhnarodni systemy yak ob'ekt naukovoho doslidzhennia v konteksti paradyhmalnoi evoliutsii nauky [International Systems as an Object of Scientific Research in the Context of the Paradigmatic Evolution of Science]. *S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe: elektronnyi nauково-praktychnyi zhurnal / redkol.: D. Marshalek-Kava (holov. red.), D. V. Yakovlev (vidp. red.)*; NU «OIuA». Odesa. Vyp. 7, S. 18–22. [in English].
5. Temirov, Yu. (2019). Versalskyi poriadok: stolitnia tin heterohennosti [The Versailles Order: A Century-Long Shadow of Heterogeneity]. *Istorychni i politolohichni doslidzhennia*. № 1, S. 17–22. [in Ukrainian].
6. Prykhnenko, M. I., Parchevska V. V. (2021). Ideolohichni chynnyk i Versalsko-Vashynhtonska systema mizhnarodnykh vidnosyn [the Ideological Factor and the Versailles–Washington System of International Relations]. *Naukovyi zhurnal «Politykus»*. Vypusk 1, S. 121–125. [in Ukrainian].
7. Traktat pokoju między mocarstwami sprzymierzonymi i skojarzonymi i Niemcami, podpisany w Wersalu dnia 28 czerwca 1919 roku [Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Germany, signed at Versailles on 28 June 1919]. Retrieved from: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/traktat-pokoju-miedzy-mocarstwami-sprzymierzonymi-i-skojarzonymi-i-16877123> (data zvernennia: 10.10.2025).
8. Sviatoslav, Lypovetskyi. Velyka shakhivnytsia: ukrainsko-polske protystoiannia [the Great Chessboard: Ukrainian–Polish Confrontation]. Retrieved from: <https://tyzhden.ua/velyka-shakhivnytsia-ukrainsko-polske-protystoiannia/> (data zvernennia: 12.10.2025). [in Ukrainian].
9. Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia: U 2-kh t. (2004). [Ukrainian Diplomatic Encyclopedia: In 2 Volumes] / Redkol.: L. V. Huberskyi (holova) ta in. K.: Znannia Ukrainy, T. 1, 760 s. [in Ukrainian].
10. Aleksiiievets, L. (2005). Osnovni etapy formuvannia kordoniv Polshchi ta zakhyst polskoi natsionalnoi derzhavnosti v 1918–1926 rr. [The Main Stages of the Formation of Poland's Borders and the Protection of Polish National Statehood in 1918–1926] *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istorii / Za zah. red. prof. M. M. Aleksiiievtsia*. Ternopil: Vyd-vo TNPU im. V. Hnatiuka. Vyp. 1, S. 145–161. [in Ukrainian].

11. Kissinger, H. (07 Jun. 2009). Obama is like chess player. *Der Spiegel*. P. 1–2. [in English].
12. Burunov, O. O. (2015). Prorakhunky versalsko-vashynhtonskoi systemy mizhnarodnykh vidnosyn v otsinkakh H. A. Kissindzhera [Assessments of the Versailles–Washington System of International Relations in the Evaluations of H. A. Kissinger]. *Zapysky istorychnoho fakultetu*. Vyp. 2, S. 155–163. [in Ukrainian].
13. Yan, Yatsek Bruskyi, Liubitsa, Harbulova, Roman, Syrota. (2017). Tsentralna Yevropa v mizhnarodnykh vidnosynakh yevropeyskykh derzhav vid 1918 roku do suchasnosti. Prospekt navchalnoho kursu [Central Europe in the International Relations of European States from 1918 to the Present: Syllabus of a Course]. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, 75 s. [in Ukrainian].
14. Mizhnarodni vidnosyny ta svitova polityka: pidruchnyk. (2010). [Mizhnarodni vidnosyny ta svitova polityka: pidruchnyk] / ker. avt. kol. V. Yu. Krushynskyi; za red. V. A. Manzholy. K.: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskyi universytet», 863 s. [in Ukrainian].
15. Krasuski, J. (2000). Tragiczna me podległość. Polityka zagraniczna Polski w latach 1919–1945 [Tragic Subordination: Poland's Foreign Policy in 1919–194]. Poznan: Wydawnictwo Poznańskie, 347 s. [in Polish].
16. Diurozel, Zh. B. (1999). Istoriiia dyplomatii vid 1919 roku do nashykh dniv [History of Diplomacy from 1919 to the Present] / Per. z fr. Kyiv: Osnovy, 903 s. [in Ukrainian].
17. Isaacson, W. (1992). Kissinger: A Biography. N.Y.: Simon Schuster, 893 p. [in English].
18. Lytvyn, M. M. (1995). Istoriiia ZUNR [History of the Western Ukrainian People's Republic (ZUNR)]. Lviv: Olir, 368 s. [in Ukrainian].
19. Onatskyi, Ye. (1959). Ukrainska mala entsyklopediia. Knyzhka V. Litery K–Kom [Ukrainian Small Encyclopedia. Volume V. Letters K–Kom]. Buenos-Aires: Nakladom administratury UAPT v Argentyni, S. 567–692. [in Ukrainian].
20. Krytyka vlady v umovakh viiny – neobkhidna umova demokratii [Critique of Power in Wartime Conditions – A Necessary Condition for Democracy]. Retrieved from: https://bastion.tv/kritika-vladi-v-umovah-vijni-neobkhidna-umova-demokratiyi_n53229 (data zvernennia: 22.10.2025). [in Ukrainian].
21. Zhorzh Klemanso [Georges Clemenceau]. Retrieved from: <https://timenote.info/ua/Zhorzh-Klemanso> (data zvernennia: 20.10.2025). [in Ukrainian].
22. Vasyl, Futala. (2020). Pytannia ukrainskoi derzhavnosti na mizhnarodnii areni (1919–1923): doslidzhennia ta interpretatsii polskykh istorykyv [The Question of Ukrainian Statehood on the International Stage (1919–1923): Research and Interpretations by Polish Historians]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriiia Istoriiia*. Vypusk 5/47, S. 250–270. [in Ukrainian].
23. Illia, Chedoloma. Odyn epizod z zhyttia Zhorzha Kliemanso, abo Yak frantsuzkyi prohresyvnyi oriientalizm zustrivsia z Halychynoiu. Retrieved from: <https://uamoderna.com/notes/odyn-epizod-z-zhyttya-zhorzha-klemanso-abo-yak-francuzkyj-progresyvnyj-orientalizm-zustrivsia-z-galychynoyu/> (data zvernennia: 20.10.2025). [in Ukrainian].
24. Oleh Pavlyshyn. (2023). «Tyhr u pidnizhzhia halytskoho Sionu: Busk ochyma Kliemanso» [The Tiger at the Foot of Galician Zion: Busk through the Eyes of Clemenceau]. *Ukraina moderna*. Chyslo 24. Tematychnyi vypusk, S. 259–266. [in Ukrainian].
25. Hushuliak, I. L. Ukrainske pytannia» na Paryzkii myrnii konferentsii 1919 r. [The Ukrainian Question at the Paris Peace Conference of 1919]. Retrieved from: <http://www.spas.net.ua/index.php/library/article/207> (data zvernennia: 20.10.2025). [in Ukrainian].
26. Karpenko, T. (2019). Sutnist i protyrichchia Versalsko-Vashynhtonskoi systemy [The Essence and Contradictions of the Versailles–Washington System]. *Aktualni problemy pryrodnychkykh i humanitarnykh nauk u doslidzhenniakh molodykh uchenykh «Rodzynka-2019»: materialy XXI Vseukrainskoi naukovoï konferentsii molodykh uchenykh*, S. 85–87. [in Ukrainian].
27. Zieliński, N. (1985). Historia Polski 1914–1939 [History of Poland 1914–1939]. Wrocław: Ossolineshn, 317 s. [in Polish].
28. W sprawie przekraczania granicy polsko-gdańskiej przez obywateli polskich. (15 lipca 1922). [On the Crossing of the Polish–Gdańsk Border by Polish Citizens]. *Dziennik Urzędowy Województwa Śląskiego*. Stanisławow, S. 3–4. [in Polish].
29. Schramm T. (2016). System wersalski i jego rozkład [The Versailles System and Its Collapse]. *Studia Maritima*. 29, S. 115–125. [in Polish].

30. Marek, Rewizorski. (2020). Zapomniane dziedzictwo Liga Narodów i historyczne ścieżki wyłaniania się międzynarodowego porządku handlowego [The Forgotten Legacy: The League of Nations and the Historical Paths of the Emergence of the International Trade Order]. *Przegląd zachodni*. Nr. 3, S. 7–26. [in Polish].

31. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv. F.162. Op. 1. Spr. 297. 98 ark.

Дата першого надходження статті до видання: 29.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)